

ӘОЖ 341.

ЭВТАНАЗИЯНЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОЛДАНУДЫҢ МОРАЛЬДЫҚ ЭТИКАЛЫҚ ЖАҒЫ

Құдайбергенова Аида Айдынқызы

aidow-39@mail.ru

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
Халықаралық құқық мамандығы ХҚқ-33 тобының студенті
Ғылыми жетекшісі – Сейдеш Б. Б.

«Мен ешқашанда сұрап келгендерге
өлтiретiн улы қоспаларды
бермеймiн және оларды жасайтын
жолды да ешкiмге көрсетпеймiн».
Гиппократ Анты // Гиппократ.

Эвтаназия – емделмейтiн аурудан зардап шегетiн және осы аурудың салдарынан зардап шегетiн адамның өмiрiн оның өтiнiшi бойынша тоқтату тәжiрибесi. Жалпыға қолжетiмдi көп тiлдi әмбебап интернет-энциклопедияда осындай анықтамасы берiлген. Ал Қазақстан Республикасының «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесi туралы» кодексi 141-бабына сәйкес эвтаназияны жүзеге асыруға тыйым салынады [1]. Осыдан, емделмейтiн аурудан зардап шегетiн адамға «игiлiк өлiмiн» табуға көмектесудiң кез келген әрекетi кiсi өлтiру (басқа адамға құқыққа қарсы қасақана өмiрiнен айыру) ретiнде дәрежеленедi, осы қылмыс түрiнiң объектiсi адамның өмiр сүруге ажырамас құқығы, объективтi жағы тиiсiнше - өмiрдi құқыққа қарсы тәсiлмен айыру болып табылады. Сонымен қатар,

эвтаназияға ҚР-да тыйым салынғанымен қатар, ол заңмен жазаланады, атап айтқанда сегіз жылдан он бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады. Бұл мақалада, мен, мораль мен құқықтың түйісу мәселелерін қозғап, ҚР заңнамалық деңгейде осы тәжірибені енгізу қажеттілігі, бізге Батыстың біраз елдерінің жаңа ізіне түсу керек пе немесе емделмейтін науқас адамның өмірін одан әрі қолдау керек пе, сол арқылы оның азабын ұзарта отырып, пациентке және оның жақындарына соқыр үміт қалдырып, діни және моральдық-этикалық нанымдарға сүйене отырып, одан әрі қолдау қажет пе деген мәселелерді қозғауға тырыстым.

Адамның өлімге заңды құқығы ежелгі уақыттан бері аталған. Алғашқы қауымдық тайпалардың әдет-ғұрыптары ауру және ауыртпалық салған тұрғындардың қоныс аударуы ретінде Ежелгі Римге одан әрі Грецияға көшті, онда науқастар мен жараланған адамдарға дәрігерлер олардың азабын жеңілдету үшін удар берген. Спартада қандай да бір критерий бойынша толық емес, Спартада қабылданған нормалардан ауытқулары бар балаларды шыңырауға лақтырды. Өлімнің заңды құқығына Харакири ретінде белгілі жапон жауынгерлерінің игі өзін-өзі өлтіруін жатқызуға болады, бұл өзін-өзі өлтірудің түрі жаза ретінде немесе ерікті түрде үкім бойынша жасалды. Эвтаназияның әлемдік соғыстарға дейінгі жаппай Тарихи прецеденттеріне жанама Крест Жорықтарын жатқызуға болады (Батыс Еуропадан мұсылмандарға қарсы XI-XV ғасырлардағы діни жорықтар сериясы) және шайқаста мейірімділік туралы емес, өмір сапасы сияқты маңызды ұғым туралы айтамыз, дәл сол қорқынышты уақыт аралығында адамдардың көпшілігі шіркеудің немесе патшаның мүдделерін қорғамады, ал керісінше олар өздерінің жағымсыз өмір сүру деңгейін қуған, Крест жорығының уағыздаушылары болып табылатын кедей адамдар, жұмақта мәңгілік тыныштық алу үшін Қасиетті Жерге соғысқа шыққан. Ал XVII жылы ағылшын философы Ф. Бэкон (1561-1626 жж.) эвтаназия терминін алғаш енгізді. Эвтаназия 20 ғасырдың әлемдік соғысынан бастап кеңінен тарала бастады. 3. Фрейдтің қайтыс болғаны туралы айта кету керек, ол ауыз қуысы обырының жазылмайтын түріне байланысты доктор Шурдың көмегімен эвтаназия жасаған болатын. Егер Фрейдтің ерікті өлімі қызықты, бірақ маңызды емес факт ретінде естілсе, онда лақап аты қорқытуы мүмкін «Дәрігер өлім» ретінде белгілі американдық дәрігер Джейкоб Кеворкян - эвтаназияны көпшілікке таратушы 1989 жылы басқа тәсілдермен өмір сүруге қабілетсіз пациенттер үшін анальгетиктер мен уытты препараттардың өлімге әкелетін дозасын науқастың қанына беретін «Өзін-өзі өлтірудің машинасын» (мерситрон) жасап, құрастырды. 1990 жылдың 4 маусымында мерситронды пайдаланып, Альцгеймер ауруымен ауыратын бірінші пациент өзін-өзі өлтірген. Жалпы алғанда 1990-1998 жылдары мерситронды 130-дан астам адам пайдаланған. Сот шешімімен Кеворкян 10 жылдан 25 жылға дейінгі мерзімге қамауға алынды.

1987 жылы Мадридтегі 39-ші Бүкіл дәрігерлік Ассамблея қабылдаған эвтаназия туралы Декларация «Эвтаназия пациенттің өмірін әдейі айыру

актісі ретінде, тіпті пациенттің өзінің өтініші бойынша немесе оның жақындарының осындай өтініші негізінде, әдеттен тыс. Бұл аурудың терминалдық фазасында өлудің табиғи процесінің өтуіне кедергі келтірмеуге дәрігердің науқасты қалауына құрметпен қарау қажеттілігін жоққа шығармайды». [2].

Бүгінгі күні эвтаназия белсенді және пассивті болып бөлінеді. Пассивті (кейінге қалдырылған шприц әдісі). Осы нысанды пайдалану кезінде пациенттің өмірін ұзартуға бағытталуы мүмкін медициналық көмек көрсету тоқтатылады. Тиісінше, мұндай шешім науқастың жедел өлуін жақындатады. Көбінесе бұл науқастың медициналық қызметтерді қабылдаудан бас тарту, операциялар жүргізу және дәрі-дәрмек құралдарын қабылдау құқығы ретінде қарастырылады. Басқаша айтқанда, ерікті эвтаназия болады. Белсенді және пассивті, көп жағдайда ұқсас, өйткені іс-әрекеттер тізбегі шамамен бірдей. Тек белсенді нысандағы жағдайда дәрігер немесе басқа ресми тұлға белгілі бір кәсіби себептер бойынша науқастың өмірін тоқтату туралы мақсатты және саналы шешім қабылдайды. Нидерланды ерікті өлімді заңдастырудың алғашқы қатысушысы болды. «Өтініш бойынша өмір сүруді тоқтату және өзіне-өзі қол жұмсауға көмек көрсету туралы» құқықтық актіні Парламент 2012 жылы қабылдады, заң ассистирленген қайтыс болуды жүргізу рәсімін реттейді, әрбір осындай жағдайды тіркеу қажеттілігін белгілейді. Осы Заң қабылданғанға дейін өмір сүру үшін дәрігерлік көмектің барлық жағдайлары кісі өлтіру ретінде қаралып, он екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланды.

Эвтаназия рәсімін жүргізу үшін қажетті жағдайлар бар:

- бірнеше рет айтылған пациенттің өтініші;
- науқастың қатты азап шегуі, сондай-ақ оның жағдайын жақсарту мүмкіндігінің болмауы;
- науқастың ауруы және ағымдағы жағдайы туралы білімі;
- өмір сүру баламасын табу мүмкін еместігінен көрінетін жағдайдың сөзсіз болуы;
- тәуелсіз дәрігердің қорытындысы;
- емделуші 12 жастан кем болмауы керек;
- эвтаназия рәсімі туралы шешім тек мүдделі адамнан шығуы тиіс (емделушінің жасы 12-ден 16-ға дейін болған жағдайда қамқоршылардың немесе ата-аналардың келісімі талап етіледі);
- пациент оның әрекет қабілеттілігі мен есі дұрыс екенін растайтын құжатты ұсынуы тиіс;
- емдеуші дәрігерден рұқсат құжаттарын алу.

Жоғарыда көрсетілген шарттардан басқа кезеңдерден өту қажет: дәрігерді ақпараттандыру, этика жөніндегі комиссиядан рұқсат алу, бас тартқан жағдайда - прокурор мен денсаулық сақтау, әл-ауқат және спорт министрлігінен комиссия.

Бірнеше рет көрсетілген пациенттің өтініші (пациенттің ақпараттандырылған келісімі, яғни өз денсаулығының жай-күйі туралы толық ақпаратты алуға

негізделген шешім) ауызша немесе жазбаша нысанда көрсетілуі мүмкін. Айта кету керек, бұл рәсім шетелдіктерге тыйым салынған.

Қандай елдерде адамдардың эвтаназиясы заңдастырылған:

- Бельгия 2002 жылы «жақсы өлімді» заңдастырды;
- Швейцарияда шетелдіктер үшін де эвтаназияны жасауға болатын бірнеше мекеме бар;
- АҚШ-тың бірнеше Штаттары да өзіне-өзі қол жұмсауды жүргізуге медициналық көмек көрсетуге рұқсат береді;
- 2009 жылдан бастап Люксембургте заңдастырылды;
- Канада 2016 жылы ассистирленген өлім жүргізуге болатын мемлекеттерге қосылды.

Пассивті эвтаназия Еуропаны қоса алғанда басқа елдерде де бар. Оған рұқсат етілмеген, бірақ тыйым да салынбаған:

- Германия;
- Испания;
- Франция;
- Албания;
- Израиль.

Эвтаназия мәселесі бірнеше аспектілерге ие екені белгілі: философиялық, әлеуметтік, медициналық, экономикалық, адамгершілік, құқықтық және т. б. Эвтаназияны талқылау кезінде адамгершілік, моральдық-этикалық аспектілер аса маңызды. Егер эвтаназияны заңдастыру қажет болса немесе жоқ болса, оның мәні басқа сұраққа: эвтаназия-бұл мейірімділік актісі немесе өмірге қарсы қылмыс, кісі өлтіру? Мүмкін, экономикалық және әлеуметтік сипаттағы барлық проблемаларды ескере отырып, қазақ қоғамы мен мемлекеттің қазіргі даму кезеңінде эвтаназияны заңдастыру туралы айтуға ерте. Алайда, бұл сұраққа жауап оң немесе теріс болғанына қарамастан, ол эвтаназияға тыйым салуды құқықтық бекіту қажеттілігін немесе оны қолдану мүмкіндігін жоймайды. Эвтаназия проблемасының моральдық-этикалық жағына діни көзқарас қойылған сұраққа нақты жауап бермейді. Мысалы, ислам, христиан діндері тұрғысынан өзіне-өзі қол жұмсау ауыр қылмыс, үлкен күнә болып табылады, өйткені өмір – қандай қиын болса да, ұлы құндылық. Буддизмде, керісінше, өмірден бас тарту өздігінен «үлгілі» деп саналады. Будда мәдениетінде өзіне – өзі қол жұмсау – діни әдет-ғұрып түрі, және бұл таңқаларлық емес, өйткені жоғары рақымдылық және өмірдің қалаған мақсаты осы өмірден тыс – нирванада [3].

Келесі бір сұраққа тоқталып кетсем, бұл суицидтік туризм мәселесі. Медициналық туризмнің бір түрі – суицидтік немесе эвтаназиялық туризм. Суицидтік туризмге эвтаназияға тыйым салынған елдердің азаматтары, ал мұндай елдердің көпшілігі келеді. Емделмейтін науқас пациенттер шетелдіктердің эвтаназиясы заңды түрде рұқсат етілген ел аумағындағы клиникаларға олардың өмірмен бірге азап шегуін тоқтатуды өтінеді. Бұл дәстүр және ерікті өлім-жітім қайда барады? Шын мәнінде, адам өлуге көмектесетін орындар біздің әлемде өте аз. Эвтаназия Швейцарияның Цюрих

кантоньында 1941 жылдан бастап рұқсат етілген, бірақ Швейцария азаматтары үшін – 2006 жылдан бастап, ал шетел азаматтары үшін – 2011 жылдан бастап заңдастырылған. Әлемдік қауымдастық эвтаназияға тыйым салу немесе заңдастыру туралы қатыгез пікірталастар жүргізгенше, Цюрихте жыл сайын бір соңына келгендер саны өсуде. Ал соңғы төрт жылда Journal of Medical Ethics жариялаған статистикаға сәйкес, эвтаназия үшін Швейцарияға келетін шетелдіктердің саны екі есе артты [4].

Мысалы, Қазақстан Республикасының науқас азаматы эвтаназия жасатқысы келді десек, жоғарыда айтылғандай, Қазақстанда қолданыстағы заңнамаға сәйкес эвтаназияға тыйым салынған. Яғни, адамға ауыр өмір, ауыр мүгедектік және т.б. орнына өлімді таңдауға көмектесетін қызметтер жоқ. Сондықтан бұл қылмыстық кодекс бойынша жазаланады. Адамның өмірін оның өтініші бойынша үзуге болмайды. Сондықтан бұл мәселе Қазақстанда талқылауға жабық. Алайда, эвтаназияны рұқсат етілген кез келген басқа елде жүзеге асыруға болады. Қазақстандық заңдармен «суицидтік туризмге» тыйым салынбаған. Тіпті ҚР-да эвтаназияны заңдастыру керек пе деген сұраққа келетін болсақ, оны заңдастырудан бұрын заңдар анық орындалатын жоғары адамгершілік қоғам болу керек. Біздің елімізде эвтаназия проблемасы Батыстағыдай, бейтарап қоғамдық пікірге, исламдық дәстүрлерге және дәрігерлердің моральдық тұрақтылығына байланысты әлі де өткір емес. Осы кезеңде Қазақстан бүгінгі күні осы бағыттағы қандай да бір қадамға дайын емес екенін сеніммен атап өтуге болады.

Жоғарыда баяндалғанды ескере отырып, эвтаназия проблемасы тек ұлттық деңгейде ғана шешіле алмайтындығына қорытынды жасауға болады; Халықаралық органдар да оның одан әрі дамуына ықпал етуі тиіс. Мүмкін, бүгінгі күні адам өмірін үзетін қарама – қайшы және диспутабельді рәсім ғылыми және практикалық білім-биоэтиканың жаңа саласы шеңберінде мамандар қарауы тиіс. Эвтаназия проблемасы - бұл биоэтикалық категория және қоғам өмірінің көптеген салаларын (құқықтану, медицина, қоғамдық және индивидуалды мораль, дін, этика және психология) қамтиды. Өлімге деген қарым – қатынас, өмір сүру процесіндегі мінез-құлық-адам өмірінің маңызды бөлігі, ол, сөзсіз, адамгершілікті жауапты таңдау шегінде қалады. Алайда « өлімді таңдау» және «өлімнің алдында өзін лайықты ұстау» - бір нәрсе емес. Эвтаназияның жақтастары мен қарсыластарының дауында біреудің жағын алу қиын. Көбінесе бұл жақын адамның баяу, азғындық өлімімен бетпе-бет келген адамдар мен осындай жағдайлар туралы білетін адамдар арасындағы дау. Дегенмен, ауырсынуды сезініп, бұл өте ауыр екенін білу, мүлде бірдей емес. Менің ойымша, өмірден кету табиғи болуы тиіс және дәрігерлер бар медициналық құралдармен өлімге әдейі тыйым салынған пациенттердің азап шегуін жеңілдетуі тиіс, бірақ менің пікірім осы проблемаға тап болған кезде өзгермейді деп айта алмаймын. Өлімге деген қарым-қатынас адамгершілігінің таңдау шегінде. Эвтаназия болуы немесе болмауы - шешімі ар-ұжданмен келісе отырып қабылданады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K090000193>
2. <https://www.zakon.kz> К вопросу о легализации эвтаназии в странах СНГ.
3. В. В. Скоробогатова – «Правовые аспекты эвтаназии» 2009 г.
4. <https://jme.bmj.com/>